

אורות ישראל
מכללת אקדמית לחינוך

מייסודן של תכלת מורשת יעקב
ותכלת אורות ישראל

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

ליל שבת: זמירות – חביבי יה חביבי

שיר של געגוע

חֲבִיבֵי יְהוָה חֲבִיבֵי

הָאֵל הַמְלֶכֶת הַרְחֵמֵן / יִשְׁלַח מְשִׁיחוֹ הַנְּאֻמָּן
אֶב הַרְחֵמֵן שְׁמַע קוֹלֵנוּ / שְׁלַח בְּנוֹ דָּוִד וַיִּגְאֲלֵנוּ
נָשׁוּב לְצִיּוֹן עִיר קְדֻשָׁנוּ / וְנִשְׁלַט בָּהּ בְּיַד רָמָה

שְׁמָה נִתְאַסַּף בְּעִיר הַבִּירָה / וּמְחֻדָּשׁ שְׁמַע קוֹל שִׁירָה
וְאִזְ נִדְלִיק אֶת הַמְּנוֹרָה / בְּבֵית שׁוֹכֵן מְעוֹנָה

רָאֵה בְּעֵינֵי יִשְׂרָאֵל עֲמֻדָּה / וְהַשִּׁיבֵם נָא לְגִבּוֹדָה
וְאִזְ יִרְאֶה כָּל זְכוּרָה / שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּשָׁנָה

הפיוט "חביבי" זכה לתפוצה רחבה בכל קהילות ישראל. אין הרבה פיוטים, כך נדמה, שמקורם בתרבות ספרד ועדות המזרח, אשר מוכרים ומושרים בפי כול כפיוט זה. אין ספק שהלחן הקליט והשמח של ר' רחמים עמאר מהווה חלק משמעותי בהצלחתו של הפיוט. אך אולי הלחן גם מסתיר מאוזנינו את משמעות המילים שכתב ר' אשר מזרחי ואת תוכנה של היצירה שלפנינו. לצד הביטחון בגאולה הקרובה לבוא ולצד ביטוי הקרבה והחיבה "חביבי" המכוון כלפי הקב"ה, מילות השיר מבטאות ערגה וציפייה עמוקים לירושלים ולבית המקדש. הציפייה לישועה, למשיח ה', להגעה לארץ ישראל, לשלטון יהודי על ירושלים ולבניין בית הבחירה – הם נושאי השיר והתפילה, ומסיומו אנו מבינים את מצבו העכשווי של העם – עניים הרחוקים מארצם.

מסיפור חייו של המשורר, ר' אשר מזרחי, אנו למדים על משמעותו של הפיוט. ר' אשר נולד בירושלים העתיקה בשנת 1890 ועבר יחד עם משפחתו לשכונה החדשה ימין משה. בזמן מלחמת הבלקן (1912) הוברח ר' אשר לתוניס מחשש שיגויס בכפייה לצבא הטורקי. משם הוא החל לשלוח לעירו, ירושלים האהובה, שירים ופיוטים שונים. פיוט נוסף ומוכר של ר' אשר מבטא אף הוא את הגעגוע הגדול: "אֹרֵי נְאֻמָּה כִּי בָא אֹרֶךְ / וְשִׁחֵי יָמֵי שְׁפִלוּתֶךָ / עוֹרֵי יָפָה שִׁירֵי שִׁירֶךָ / כִּי תִמּוּ יָמֵי גְלוּתֶךָ / וּבְנֵה אוֹלְמֶךָ וְדַבְּרֶךָ / שְׁמָה עַל אֶרֶץ צְבִיָּה". בימי הצהרת בלפור (1919) הצליח ר' אשר לחזור לירושלים, אך מספר שנים לאחר מכן נסע שוב לתוניס ומשם לצרפת. לירושלים הצליח

לשוב כשהוא חולה מאוד מיד לאחר מלחמת ששת הימים, שם זכה לראות לפני פטירתו את שחרורה.

הגעגוע לירושלים מלווה אותנו אלפי שנים, בפרקי התהלים, בתפילותינו השונות בכל מעגל השנה, בפיוטים ובניגונים. הגעגוע איננו מתמקד רק בתחושת החוסר והאובדן, אלא מממש בקרבנו תודעה פנימית של חיבור וקשר. ידיעת החיסרון מולידה את הפנמת החיבור. מפורסמים בהקשר זה דבריו של רבי יהודה הלוי בספר הכוזרי:

גם מי שמעורר בלב בני אדם אהבה למקום הקדוש הזה ראוי הוא לשכר בלא ספק והוא מקרב עת בוא תקוותנו, כמה שנאמר 'אתה תקום תרחם ציון, כי עת לחננה, כי בא מועד, כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחננו' רוצה לומר, כי ירושלים אמנם תבנה כשיכספו לה בני ישראל תכלית הכוסף עד שיחוננו אבניה ועפרה.

הכיסופים לירושלים הם חלק אמתי מבניינה, ותפקידם של המשוררים בכל הדורות, אשר עוררו והלהיבו את לבם של שומעיהם לגאולת ירושלים, מצטרף לאלו אשר לחמו ובנו אותה בפועל. אך לא רק המשורר מצטרף לבניין ירושלים, אלא גם המאזין המתרגש ומצפה בזכות כך לגאולה שלמה. כך מסביר מרן הראי"ה קוק זצ"ל את פעולת הציפייה לישועה:

הציפייה כוללת שימת-עין תדירית. וגם באין שום הכרה גלויה חיצונית אל הישועה, כמון שהמצפה עומד ימים על שנה לפעמים גם אין לפניו דבר מחודש ולא יעזוב עמדתו.

המתגעגע עומד על משמרתו, "על חומותיך ירושלים", ומצפה ומייחל.

זכה ר' אשר חסן שפיוטו מתנגן בפי כול ומעורר ב"תכלית הכוסף" את לבבות עם ישראל לבניין ירושלים ולגאולתה. הגעגוע נהפך לקשר ולמעשה, ואולי בזכות כך ניתן לנגן ולשורר את הפיוט ואת מילותיו המלאות ציפייה וערגה גם במנגינה משמחת לב.

ד"ר ראובן טבול

ראש ההתמחות לספרות

אחת מהנשים הבולטות בתנ"ך המוזכרת בחטף בפרשה עם רדת משפחתו הענפה של יעקב למצרים, היא שרח בת אשר. שרח היא אחת הנשים המיוחדות בתנ"ך שעצם אזכור שמה מביא את הז"ל להבנה שהיא דמות שונה ומיוחדת בנוף המקראי.

אחד התפקידים המפורסמים שהטילו על שרח, הוא לבשר ליעקב שיוסף חי. שרח, בחכמתה הרבה וכיאה לכוח נשי שמבשר על חיים, בוחרת לספר לסבא על הידיעה הנוראה הזו – בשירה.

מפתיע, אבל מסתבר שלא. שרח הבינה שאם היא תספר לסבא הלא צעיר על ידיעה שכזו, הוא יכול ממש להיפטר מן העולם. לכן, על פי המדרש, היא ניגנה לו את זה.

יעקב התפלל תפילת עמידה והיא הסתובבה סביבו עם כינור ושרה לו בחרוזים: "יוסף במצרים? יולדו לו על ברכיים – מנשה ואפרים?". הדברים נכנסו ללבו וכאשר ראה את העגלות ששלח יוסף הוא הבין כי בנו יוסף אכן חי ואף בירך את שרח בחיי נצח.

אך פה לא הסתיים תפקידה של שרח. היא המשיכה לשמש מקור חכמה וביטחון בעם ישראל, והיא מוזכרת בכמה מקומות בתורה, חלקם אף בהפרש של מאות שנים אחד מהשני, וכאן המדרשים מטילים אור אחר על דמותה.

בפעם הראשונה ששרח מוזכרת היא ברדת משפחתו של יעקב מצרימה: "וּבְנֵי אֶשֶׁר, וּמְנַה וְיִשְׁוּה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה וְשָׁרָח אֶחָתָם" (בראשית מו, יז). לאחר מכן, בספר במדבר המונה את בני ישראל שיצאו ממצרים, ובהם, "וְיֹשֶׁם בֵּת אֶשֶׁר, שָׁרָח" (כו, מו). מכאן מבינים ששרח ירדה למצרים עם בני משפחתה, עלתה אתם, ואף הייתה אתם במדבר. אך לפני כן מסתבר שהיא הייתה משפיעה ישירה על הגאולה. על פי שני מדרשים שונים היו לשרח שני סודות גאולה שהופקדו אצלה מאביה. הראשון, האדם שיגאל את עם ישראל ממצרים, ובלשון במדרש:

וכלם [סודות הגאולה] לא נמסרו אלא לאברהם אבינו [...] ויעקב מסר סוד הגאולה ליוסף שנאמר: "ואלהים פקוד יפקוד אתכם". ויוסף בנו מסר סוד הגאולה לאחיו [...] ואשר מסר סוד הגאולה לסרח בתו, וכשבאו משה ואהרן

אצל זקני ישראל ועשו האותות לעיניהם הלכו אצל סרח בת אשר אמרו לה: בא אדם אחד אצלנו ועשה אותות לעינינו כך וכך. אמרה להם: אין באותו ממש. אמרו לה: והרי אמו פקוד יפקוד אלהים אתכם. אמרה להם: הוא האיש העתיד לגאול את ישראל ממצרים, שכן שמעתי מאבא פ"א פקוד יפקוד. מיד האמינו העם באלהיהם ובשלוחו שנאמר: "ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את עמו" (פרקי דרבי אליעזר מח, ב).

התפקיד השני, במציאת עצמות יוסף:

"וַיִּקַּח מִלְּשָׁה אֶת עֲצָמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ" (שמות יג, יט) [...] ומשה מהיכן היה יודע היכן היה קבור יוסף? אמרו שרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור, והיא הראתה למשה קבר יוסף. אמרה לו: במקום הזה שמוהו. עשו לו מצרים ארון של מתכת, ושקעוהו בתוך נילוס. בא ועמד על נילוס נטל צרור וזרק לתוכו וזעק ואמר: יוסף יוסף, הגיעה השבועה שנשבע הקב"ה לאברהם אבינו שהוא גואל את בניו. תן כבוד לה' אלהי ישראל ואל תעכב את גאולתך, כי בגללך אנו מעוכבים. ואם לאו נקיים אנחנו משבועתך [אם לא תעלה את ארונוך תישאר אתה כאן ואנחנו נצא ממצרים פטורים מהשבועה]. מיד צף ארונו של יוסף ונטלו משה (מכילתא דרבי ישמעאל).

רק בשני מדרשים אלו מבינים את השפעתה הרבה של שרח, והיא מופיעה בתנ"ך פעמים ספורות. על פי המסורת, שרח חיה עוד שנים רבות ויש הסוברים שהיא חיה גם בתקופת דוד המלך ואף שנים רבות לאחר מכן, כאשר ישבו החכמים ולמדו על קריעת ים סוף.

הלוואי שזוכה כמו שרח להשפיע על עם ישראל.

(מתוך "ויקיפדיה" ומאמרו של מנדי קמינקר, "סרח – או שרח – בת אשר: סיפור חייה של דמות מרתקת, במדרש ובאגדה").

מוראל חורי

סטודנטית בהתמחויות לספרות ולחינוך חברתי קהילתי

בכל דרכיך דעהו נס חנוכה

הביאה לדפוס: ברוריה מכמ

"בכותבי ביומני הקטן שבו כתבתי גם מועדי ישראל, גיליתי בשמחה רבה שחנוכה, חג האורים, יחול בעוד כמה ימים. החלטתי שאפילו בנידארשל (מחנה עבודה בגרמניה) עלינו להדליק נרות חנוכה [...] על שתי בעיות היה צריך להתגבר: צריך היה לארגן שמן וכן למצוא מקום, שממנו האור לא ייראה. לא היה מחסור בשמן בבית החרושת, אך כיצד יכולנו להבריח – ולו כמה טיפות בלבד – אל צריפנו בעוד מועד, לקראת יום שני בערב, 11 בדצמבר, ליל ראשון של חנוכה? אמנם ידענו שאין אנו מחויבים עפ"י ההלכה לסכן את חיינו לשם קיום מצווה. אך אצל רבים בתוכנו פעל דחף לגלות רוח של הקרבה, נחלת אבותינו במרוצת הדורות. היינו בדיכאון רוחני וגופני כה רב, עד שהרגשנו, שגר חנוכה קטן יחמם את נפשותינו הגוועות ויחדיר בנו תקווה, אמונה ואומץ [...] החלטנו להטיל גורל. על השם הראשון שיעלה בגורל, יוטל לגנוב השמן; השלישי – יהיה אחראי להסתרתו עד יום שני בערב והחמישי ידליקנו מתחת לדרגשו. יצאתי חמישי בגורל. גרינוולד, שעליו הוטל לארגן את השמן, מילא תפקידו בצורה נפלאה. הוא שכנע את מנהל העבודה השנוא, שמכונתו תיטיב לעבוד, אם ישמנה בקביעות מדי בוקר, ולשם כך מוטב שנקבל צנצנת קטנה של שמן-מכונות משובח ונחזיקה בארגז-הכלים שלנו. המנהל הסכים, ולא הייתה יותר בעיה של הסתרת השמן. בהגיע יום שני בערב, שמתי את השמן במחציתה הריקה של קופסה למשחת נעליים, הוצאתי כמה חוטים משמיכתי הדקה והפכתים לפתיל. כאשר הכל היה מוכן, התיישבתי לאכול בחיפזון והזמנתי את כל חברינו להשתתף בהדלקת נר של חנוכה, לפתע נזכרתי ששכחנו את הגפרורים. לחשתי לבנצי "על כל אחד להשאיר מעט מרק", ציווה בנצי על חבריו הרעבים לשולחן והסביר להם את הסיבה. תוך חמש דקות הוחלפו בחדר הסמוך חמש מנות מרק תמורת סיגריה. הסיגריה "הוענקה" לאחראי המטבח בעד השאלת קופסת גפרורים ללא שאלות. לאחר הארוחה, בירכתי את שלוש הברכות ונר חנוכה קטן הבהב באיטיות מתחת לדרגשי. לא רק חבריי מן השולחן הדתי השתתפו, אלא גם רבים אחרים מן החדר הצטרפו לזמזום של שירי החנוכה.

וכאילו לנגד עינינו, ראינו את בתינו, עם הורינו, אחינו, אחיותינו, נשינו וילדינו, נאספים סביב חנוכיות-הכסף היפות, שרים בשמחה מעוז צור. דמעות ירדו על לחיינו הנפולים. לאחר מכן, התיישב כל אחד מתושבי החדר על דרגשו או בקרבת דרגשי, שקוע במחשבות עמוקות. לרגע נדמה, ששום דבר אחר לא חשוב בעינינו. חגגנו ליל נר ראשון של חנוכה, כפי שנהגנו בכל השנים שקדמו למאסרנו ולעינויינו. היינו קבוצת יהודים המקיימים מצוות וחולמים על בתיים ועל שנים שעברו."

מתוך: אליאב מרדכי, אני מאמין – עדויות של חייהם ומותם של אנשי אמונה בימי השואה, מוסד הרב קוק, תשס"ו.